

**РИТМІЧНА БУДОВА
ЯК СКЛАДОВА КОГНІТИВНОЇ СТРАТЕГІЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ
(на матеріалі англомовної лекції)**

Стаття містить результати експериментально-фонетичного дослідження ритмічної будови англомовної лекції як складової когнітивної стратегії актуалізації мовлення. У ході експерименту були встановлені перцептивні і акустичні ритмометричні ознаки, які впливають на когнітивні механізми сприйняття інформації. Ритм досліджувався у ракурсі кількості використання ритмогруп у фразі, синтагмі та будови ритмічної групи з середини, її моделі. Для забезпечення достовірності та об'єктивності здобутих результатів було використано кількісні й статистичні методи.

Ключові слова: акустичний аналіз, аудитивний/перцептивний аналіз, ритмічна будова, когнітивні стратегії, лекція, просодичні засоби, сприйняття інформації.

Полеева Ю. С. Ритмическое строение как составляющая когнитивной стратегии актуализации речи (на материале англоязычной лекции). Статья содержит результаты экспериментально-фонетического исследования ритмического строения англоязычной лекции как составляющей когнитивной стратегии актуализации речи. В ходе эксперимента были установлены перцептивные и акустические ритмометрические признаки, которые влияют на когнитивные механизмы восприятия информации. Ритм исследовался в ракурсе количества использования ритмогруп во фразе, синтагме и строения ритмической группы изнутри, ее модели. Для обеспечения достоверности и объективности полученных результатов были использованы количественные и статистические методы.

Ключевые слова: акустический анализ, аудитивный/перцептивный анализ, ритмическое строение, когнитивные стратегии, лекция, просодические средства, восприятие информации.

Poleeva J. S. Rhythmic Structure as a Component of Cognitive Strategy of Speech Actualization (based on the English-language lectures). This article contains the results of the experimental phonetic study of the rhythmic structure of English lectures as a part of cognitive strategy of speech actualization. In the course of the experiment perceptual and acoustic rhythmometric features that affect the cognitive mechanisms of perception were established. Rhythm was investigated from the perspective of the number of rhythmic groups used in the phrase, syntagm and rhythmic structure of the group from the inside, its model. To ensure the accuracy and objectivity of the results obtained, quantitative and statistical methods were used.

Key words: acoustic analysis, auditory/perception analysis, rhythmic structure, cognitive strategies, lecture, prosodic means, perception of information.

Мета статті – викласти результати проведеного експериментально-фонетичного дослідження ритмічної будови англомовної лекції як складової когнітивної стратегії актуалізації мовлення. **Завдання** – експериментально встановити ритмометричні ознаки, які беруть участь у побудові моделі ефективної актуалізації когнітивних стратегій англомовного лекційного дискурсу. Вибір **об'єкта** дослідження зумовлюється перш за все тим, що інформація, яка міститься в лекції, переважно сприймається через слухові аналізатори, тому дослідження просодичного оформлення, ритмізації мовленнєвого континууму зокрема, є центральним у з'ясуванні специфіки складного, багатовимірного механізму сприйняття. **Предмет дослідження** – показники ритму та їх взаємодія у процесі актуалізації когнітивних стратегій англомовної лекції. **Актуальність** цього дослідження визначається недостатнім ступенем вивченості впливу ритмічної будови на когнітивні процеси прийому і перетворенні сенсорної інформації, що організовують розуміння мовлення.

За узагальненим баченням, ритм набуває ознак основи сприйнятої моделі мовлення, яка утворюється завдяки взаємодії відносної промінантності наголошених і ненаголошених складів у часі [Калита 2001, с. 121]. Небезпідставно Дж. Лавер [Laver 1995, с. 526–527] висунув гіпотезу про те, що ритмічну будову мовлення доцільно розглядати як частину когнітивної стратегії мозку під час утворення конструктивно вагомих мовних моделей, спрямованих на чутливі зони мозку людини для сприйняття нею подальшої інформації (*переклад – А. А. Калити*). Такий підхід дозволяє автору розглядати ритм у мовленні як частково нав'язаний конструкт когнітивної системи, що організовує сприйняття мовлення. Відштовхуючись від ідей Дж. Лавера, ми припускаємо, що провідна роль ритму в “когнітивному конструкті” може бути пов'язана з власними ритмами головного мозку. На теперішній час [Евин 2005, с. 59–60] відомі емпіричні дані та засновані на цих даних теоретичні уявлення про існування чотирьох частот головного мозку людини, так званих *дельта*-, *тета*-, *альфа*-, *бета*-ритмів. Можна припустити, що мовленнєвий ритм, будучи

близьким або збігаючись з однією з основних частот (δ , θ , α , β), резонує з коливаннями головного мозку та може сприяти підвищенню ступеня засвоєння інформації. Вважаємо, що ця проблема потребує серйозного подальшого дослідження.

Нагромаджені фонетичною наукою дані дали якісно нові теоретичні погляди на природу та вияв сегментів, менших за синтагму. Такою одиницею вважається *ритмічна група*. Різноманітність термінів у теорії ритму пов'язана з надзвичайно великою кількістю способів визначення елементарної ритмічної одиниці [Рибіна 2004, с. 58]. Для класифікації формально виокремлених ритмічних одиниць застосовуються терміни: *фут (стопа)*, *ритмічний такт*, *акцентна група*. Для визначення ритмічних одиниць, що виступають певним смисловим відрізком мовлення та характеризується фонетичною цілісністю, вживаються терміни: *ритмофраза*, *фонетичне слово*, *ударна група*, *ритмічна одиниця*, *тонова група*, *ритмічна група*. Ми оперуємо терміном *ритмічна група*, під якою за А. М. Антіповою [Антипова 1984, с. 14] та П. Роучем [Roach 2000, с. 134–138] розуміємо один чи декілька складів, об'єднаних у цілісну фонетичну і семантичну єдність. Для транскрибування ритму було обрано один з можливих підходів, запропонований Дж. Браун [Brown 1990, с. 43], який передбачає позначення наголошеного складу великою літерою *A*, а ненаголошеного – маленькою *a*.

Для експерименту в результаті попереднього психолінгвістичного дослідження нами було відібрано мовленнєві зразки лекторів-дикторів ($n = 6$), які були схарактеризовані аудитором-інформантами ($n = 36$) як “добре”, “посередньо” або “погано”, залежно від ступеня сприйняття інформації та якості просодичної актуалізації когнітивних стратегій лектором. Інформантам давалися як стимули 12 найбільш контрастних за своїм звучанням уривків лекцій, начитаних різними дикторами ($n = 12$). Відбір кількості дикторів здійснювався за методикою Т. А. Бровченко та В. Г. Волошина, відповідно до якої збільшення кількості дикторів у розумних межах забезпечує більшу надійність результатів експерименту [Бровченко 1986, с. 15–17] (див. також [Олинчук 1993, с. 68; Ланчуковская 2002, с. 100]). Досліджувалося 6 жіночих і 6 чоловічих мовленнєвих зразків. Таке співвідношення мотивується “чистотою експерименту” й дозволяє уникати додаткових труднощів при апроксимації результатів. Для зручності проведення експерименту кожний диктор отримав код та відповідний цифровий індекс: ДЖ1, ДЖ2, ДЖ3, ДЖ4, ДЖ5 ДЖ6 та ДЧ1, ДЧ2, ДЧ3, ДЧ4, ДЧ5, ДЧ6.

Аудитивний аналіз проведено за спеціально розробленою анкетною. Вирішення завдань цього етапу експерименту відбувалося шляхом маркування аудитором-фонетистами ($n = 5$) визначених у завданнях характеристик мовлення при одночасному прослуховуванні експериментального матеріалу. Отримані дані зіставлялися, й враховувалися лише ті випадки, коли більше, ніж 70% аудиторів були однакові в оцінці тієї або іншої характеристики, що аналізувалася.

Ритм досліджували у ракурсі кількості використання ритмогруп у фразі, синтагмі та будови ритмічної групи з середини, її модель. Обсяг вибірки становив 583 ритмогрупи (271:117:141). У процесі аналізу учасники експерименту отримали вказівку виділяти ритмогрупи, не орієнтуючись на сприйняття мовлення за змістом. Основним критерієм їхнього виділення мали бути саме просодичні засоби, контрастність яких у їхній послідовності утворює ті сигнали, на основі яких у сприйнятті реалізується дискретизація. Виконання аудитором цього завдання показало, що ритмогрупи рідко виділяються паузами, їхня виокремленість частіше залежить від ступеня наголошуваності певних семантичних одиниць.

Результати обчислень середньої кількості ритмогруп у фразі (табл. 1) виявили тенденцію до зменшення кількості ритмогруп відповідно до підвищення ступеня сприйняття інформації. Оптимальним, згідно з нашими спостереженнями, виявилось використання ≈ 7 ритмогруп у фразі, а їх збільшення негативно вплинуло на прийом усної інформації у лекційному дискурсі.

Таблиця 1

Результати обчислень середньої кількості ритмогруп у фразі

Середня кількість ритмогруп у фразі	Ступінь сприйняття інформації		
	добре	посередньо	погано
	7,2	12,6	9,2

Наступним етапом дослідження ритму в когнітивних процесах актуалізації інформації стало виявлення кількості ритмогруп, що припадають на синтагму в зразках текстів лекцій із різною когнітивною якістю мовлення. Результати обчислень наводяться нижче (табл. 2).

Таблиця 2

Результати обчислень кількості ритмогруп у синтагмі (%)

Кількість ритмогруп у синтагмі	Ступінь сприйняття інформації		
	добре	посередньо	погано
1-2	19,17	7,69	9,67
3-4	39,72	52,2	38,7
5-6	31,5	23,1	29,03
7-8	6,8	15,38	16,12
8 +	2,7	1,63	5,45

Отримані дані були перевірені статистично. Істотність розходження між відсотковими показниками визначалася за видозміненою формулою обчислення критерію Стьюдента:

$$t = \frac{|p_1 - p_2|}{Sed\%} \quad (1)$$

де p_1 – процентний показник (відносна частота у %) для першого масиву;

p_2 – процентний показник для другого масиву;

Sed % обчислюється за формулою:

$$Sed\% = \sqrt{PQ \left(\frac{1}{n_1} + \frac{1}{n_2} \right)} \quad (1.1)$$

де n_1 – обсяг першої вибірки, на основі якого обчислювалися проценти;

n_2 – обсяг другої вибірки, на основі якого обчислювалися проценти;

P – середній для двох вибірок показник, який обчислюється за формулою:

$$P = \frac{p_1 n_1 + p_2 n_2}{n_1 + n_2} \quad (1.2)$$

Q = 100% – P

Перевірка на статистичну однорідність виявила розбіжності у використанні синтагм з 1-2 ритмогрупами ($t_{факт} = 2,5$), 3-4 ритмогрупами ($t_{факт} = 2,31$), та 7-8 ритмогрупами ($t_{факт} = 3,1$). З чого робимо висновок, що вживання коротких синтагм з 1-2 або 3-4 ритмогрупами максимально ефективно сприяє засвоєнню інформації та підвищує ступінь актуалізації когнітивних стратегій лектора.

Необхідною умовою розгляду ритмічної організації експериментальних текстів лекції вважався розгляд моделі ритмогрупи з середини. В результаті проведення такого аналізу було отримано такі дані, що подані у табл. 3.

Таблиця 3

Типи ритмогруп у зразках лекцій із різним ступенем сприйняття інформації (%)

Тип ритмогрупи	Ритмічна модель	Ступінь сприйняття інформації		
		добре	посередньо	погано
1 наголошений	<i>A</i>	15,49	18,8	13,47
1 наголошений +1ненаголошений склад	<i>Aa aA</i>	37,26	27,35	34,75
1 наголошений + 2 ненаголошені склади	<i>aAa aaA Aaa</i>	26,91	20,51	25,53
1 наголошений + 3 ненаголошені склади	<i>aAaa Aaaa aaaaA aaAa</i>	15,86	28,20	14,89
1 наголошений + 4 і більше ненаголошених складів	<i>aAaaa Aaaaa aaaaaA aaAaa та ін.</i>	4,42	5,21	11,34

Дані табл. 3 були опрацьовані за кількісним методом Дьюї [Перебийніс 2002, с. 7], який дав можливість виділити частотне ядро (у таблиці виділено сірим кольором) і периферію досліджуваних ритмічних моделей у сукупностях із різним ступенем сприйняття. Обчислення засвідчило, що до ядра зразків “добре” входять прості ритмогрупи, які складаються з одного наголошеного й одного ненаголошеного складу (37,26 %) та одного наголошеного з двома ненаголошеними (26,91%). Наведемо кілька типових прикладів ритмічної організації зразків “добре”:

Приклад 1.

You 'may re, member | that 'half of 'all inter,national ,trade | 'takes ,place be 'tween ,these ,countries, | and ,that they are "also the °most im"portant `export ,market | 'both for "oil-pro,ducing ,countries | 'and | , LDCs. (ДЖЗ)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18

aAa | Aa | aAa | Aaa | Aaa | A | A | Aa | Aa | Aa | aAaa | Aaa | Aa | Aa | Aa | Aa | Aa | Aa | Aa |
19 20 21 22
Aa | Aa | A | Aa |

Приклад 2.

These ,terms are "three of the 'most im"portant ,building ,blocks of 'macroeco,nomics. (ДЧЗ)

1 2 3 4 5 6 7 8

aAa | Aaa | Aa | Aa | Aa | Aa | Aaaa | Aa |

Несподіваним виявився результат вивчення ритмічних моделей у зразках “погано”, адже склад ядра тут якісно подібний до “добре”. Таким чином, можна зробити висновок, що на оцінку сприйняття даних зразків мовлення як “погано” вплинули інші просодичні

компоненти. Тим не менш, статистично значимою розбіжністю між “добре” й “погано” виявилось вживання моделі на зразок (*Aaaaa; Aaaaa+*) один наголошений із чотирма ненаголошеними складами або більше (4,42 % та 11,34 % відповідно).

Порівняння лекторського мовлення із сукупності “добре” зі зразками “посередньо” виявило більшу варіативність у вживанні ритмогруп. Статистично значимими виявилися розбіжності в уживанні моделей на зразок *Aa* (27,35% vs 37,26%) та *Aaaa* (28,20 % vs 15,86%), тобто з одним або трьома ненаголошеними складами.

Наприклад:

So to`day | we shall `talk a` little a,bout this ,aspect of the `company's ,work | and a,bout `how it's ,organised for "maximum ef ,ficiency. (ДЖ5)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

aaA | aaAa | Aaa | Aa | Aaaa | Aaaa | A | aaA | Aa | Aaaa | Aaaa | Aaa |

З проведеного перцептивного аналізу ритму в просодичній актуалізації когнітивних стратегій було зроблено такі висновки:

- оптимальною кількістю ритмогруп у фразі є використання ≈ 7 ритмогруп;
- на рівні синтагми спостерігається статистично значуще збільшення кількості синтагм із 1-2 і 3-4 ритмогрупами, що приводить до дрібнішого членування мовленнєвого потоку та підвищує ступінь прийому інформації;
- ефективній актуалізації мовлення у лекційному дискурсі сприяє використання простих коротких ритмогруп з одним або двома ненаголошеними складами (*Aa; Aaa*);
- негативно впливає на сприйняття усної інформації переважаюче вживання довгих ритмогруп із трьома, чотирма або більше ненаголошеними складами (*Aaaa; Aaaaa; Aaaaa+*).

Інструментально планувалося дослідити фізичну тривалість ритмогрупи у мілісекундах. Акустичний аналіз здійснюється за допомогою комп'ютерної програми *Speech Analyzer* (version 1.5.), розробленої на замовлення Літнього інституту лінгвістики (США), та програми *PRAAT* (version 4.0.41), розробленої на кафедрі фонетики Амстердамського університету. Тут маємо зауважити, що при аудитивному аналізі ритму не було виявлено розбіжностей у використанні ритмічної моделі. Частотне ядро зразків “добре” й “погано” склали ритмогрупи з одним наголошеним і одним або двома ненаголошеними складами (*Aa* та *Aaa*), та при акустичній обробці спостерігається відмінність у фізичній тривалості ритмогруп цих двох підвибірок. У “погано” ритмогрупи в середньому на 150 мс довші, що на слух справляє враження монотонності й одноманітності мовлення. Швидше вимовляння ритмогруп, як це засвідчено в лекторів-дикторів з сукупності “добре”, приводить до чіткої ритмізації й структурованості мовлення. Результати вимірів засвідчили, що скорочення тривалості структурних одиниць дискурсу на фонетичному рівні є прямопропорційним до якості сприйняття інформації в лекційному дискурсі. Відповідно динаміка середньої тривалості ритмогруп виглядає таким чином: “добре” – 562 мс, “посередньо” – 638 мс, “погано” – 697 мс.

Результати і перспективи. У цьому дослідженні ми лише частково спробували виявити основні закономірності ритмічної організації текстів лекції, що містять ефективну просодичну актуалізацію когнітивних стратегій. Враховуючи складність і багатofакторність такого комплексного феномену як ритм, а також вагомість його впливу на когнітивні процеси мислення й сприйняття, вбачається необхідність його подальшого, більш детального вивчення у когнітивному аспекті, що могло б стати предметом спеціального наукового пошуку.

Література

- Антипова А. М. Ритмическая система английской речи / А. М. Антипова. – М. : Высшая школа, 1984. – 119 с.
 Бровченко Т. А. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т. А. Бровченко, В. Г. Волошин. – Одесса : Изд-во Одесского ун-та, 1986. – 48 с.
 Евин И. А. Синергетика мозга / Игорь Алексеевич Евин. – Москва-Ижевск : НИЦ “Регулярная и хаотическая динамика”, 2005. – 108 с.
 Калита А. А. Фонетичні

засоби актуалізації смислу емоційного висловлювання : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – К. : Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с. *Ланчуковская Н. В.* Прагматический аспект интонации иронии в англоязычном художественном тексте: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ланчуковская Надежда Владимировна. – Одесса, 2002. – 178 с. *Олинчук В. В.* Функция интонации в реализации эмоционально-оценочного значения текста: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Олинчук Виктория Владимировна. – Одесса, 1993. – 144 с. *Перебийніс В. І.* Статистичні методи для лінгвістів / Валентина Ісидорівна Перебийніс. – Вінниця : НОВА КНИГА, 2002. – 130 с. *Рибіна Н. В.* Просодичні засоби актуалізації ритмічної структури навчального тексту: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Рибіна Наталія Вікторівна. – Тернопіль, 2004. – 198 с. *Brown G.* Listening to Spoken English / Gillian Brown. – [2nd ed.]. – L. and N.Y. : Longman, 1990. – 178 p. *Laver J.* Principles of Phonetics / John Laver. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 736 p. *Speech Analysis Tutorial* [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.ling.lu.se/research/speechtutorial/tutorial.html>. *Speech Analyzer*: version 1.5. Summer Institute of Linguistics. Copyright ©1996–2000. Acoustic Speech Analysis Project: JAARS – CCS, Waxhow, NC. *Praat*: version 4.0.41. Copright © 1992-2003 by Paul Boesma and David Weenink SIL Encore Fonts TM : © 1992-1998 Summer Institute of Linguistics. *Roach P.* English Phonetics and Phonology / Peter Roach. – Cambridge : Cambridge University Press, 2000. – 283 p.

УДК 811.111'27:159.942

ПРИХОДЬКО А. И.

(Запорожский национальный университет)

ПРАГМАТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОЦЕНОЧНОГО ВЫСКАЗЫВАНИЯ

В статье рассматриваются вопросы, связанные с изучением соотношения семантики и прагматики в высказывании. Особое внимание уделяется прагматическому компоненту оценочного высказывания.

Ключевые слова: прагматика, семантика, оценка, высказывание.

Приходько Г. І. Прагматичне значення оцінного висловлювання. Статтю присвячено розгляду співвідношення семантики і прагматики в висловлюванні. Особливу увагу приділено прагматичному компоненту оцінного висловлювання.

Ключові слова: прагматика, семантика, оцінка, висловлювання.

Prihodko A. I. Pragmatic Meaning of the Evaluatory Utterance. This article focuses on the correlation of semantics and pragmatics in the utterance. Special attention is paid to the pragmatic component of the evaluatory utterance.

Key words: pragmatics, semantics, evaluation, utterance.

Язык является не только средством познания окружающего мира: материализуя мысль, он связан также с формированием и передачей мыслей, с выражением чувств, оценок и различных интенций, обслуживая тем самым сферы эмоциональной, речемыслительной и коммуникативной деятельности человека. Как средство общения язык регулирует взаимоотношения человека с другими людьми и позволяет ориентироваться в окружающей действительности. Функционирование языка определяется закономерностями его системы и намерениями, коммуникативными установками говорящего субъекта, однако последний в процессе общения и передачи информации нередко использует лексические единицы и словосочетания в переносном значении.

Как известно, в системе языковому знаку свойственна виртуальная отнесенность к объективному миру, семантическая референция, реализация которой предполагает использование знака в первичной номинации и полном объеме его семантической структуры. В речи же соотнесенность наименования с объектом осуществляется говорящим, поскольку референция «не является свойством самих выражений», а есть «употребление языка говорящим» [Линский 1982, с. 161]. Последний в зависимости от интенции может соблюдать или расширять сферу предметной приложимости языкового знака. При этом «равновесие семантической референции и референции–действия говорящего свидетельствует о том, что мы имеем дело с объективным описанием» [Степанова 1993, с. 204]: знаки используются в своем первичном значении.

Там, где происходит смещение или разрыв семантической референции имени намеренным действием говорящего, возникает вторичное значение как результат особого видения субъекта.

В формировании вторичной номинации первостепенная роль отводится интенции говорящего, т. е. того, кто пользуется в конкретной речевой ситуации знаками, его потребности через образы воздействовать на адресата. Цель достигается путем